

Mukan poetiikan perusteet

Leena Mäkelä-Marttinen: *Olen maa johon tahdot. Timo K. Mukan maailmankuvan poetiikkaa*. SKS, 2008. s.

Leena Mäkelä-Marttisen väitöskirja *Olen maa johon tahdot. Timo K. Mukan maailmankuvan poetiikkaa* on tervetullut. Vastoin aikansa odotuksia monet Timo K. Mukan teoksista ovat osoittautuneet osaksi aikakautensa kestäväntä kirjallisuutta, joskin Mukan kirjailijakuvan ympärille kasvanut mytologia on usein myös varjostanut hänen tuotantoaan. Kirjallisuudentutkimus on lähestynyt Mukan tuotantoa hitaasti, ja Mäkelä-Marttisen tutkimus onkin ensimmäinen aihetta käsittelevä väitöskirja.

Timo K. Mukka kirjoitti tuotantonsa lyhyessä ajassa, kuuden vuoden aikana julkaistiin peräti yhdeksän kirjaa ja lukuisia lehtikirjoituksia. Mäkelä-Marttisen aineisto käsittää kirjailijan proosatuotannon. Toisin sanoen Mukan tuotannosta rajautuu pois vain harvoin kiiteltä runokokoelma *Punaista* (1966) ja yksittäisiä lehdissä julkaistuja runoja. Ilahduttavaa kyllä, aineistoon mahtuu ainoastaan aikakauslehdissä julkaistuja ja sittemmin unohdettuja novelleja, kuten ”Yöt” (1965) ja ”Näin hetki sitten ke-tun” (1970). Tosin, toisin kuin Mäkelä-Marttinen väittää, aineisto ei ole täysin kattava: ainakin *Seurassa* vuonna 1965 julkaistu ”Hävästysjuttu” – ja mahdollisesti myös muita novelleja – on jäänyt yhä löytämättä.

Vaikka kyseessä on ensimmäinen Mukkaa koskeva väitöskirja, Mäkelä-Marttinen ei liiku enää täysin kartoittamattomalla maalla. Hän mainitsee Mukan tuotantoa sivuavan Juha Ridanpään väitöskirjan *Kuvitteellinen pohjoinen. Maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki* (2005) sekä aihetta koskevat Hannu Rahikaisen (1986) ja Elina Armisen (2004) lisensiaatintyöt. Lisäksi teoksen lopusta löytyy käyttökelpoinen listaus Mukkaa koskevista pro gradu -tutkielmista. Mainitsematta jää Mukan tuotannosta karkeasti toistakymmentä julkaistua akateemista artikkelia. Käytännössä väitöskirjassa ei viitata lainkaan aiempaan tutkimukseen, vaikka monista artikkeleista löytyy selkeitä kosketuspintoja Mäkelä-Marttisenkin tul-kintoihin.

Mukan kerrotaan ahmineen Dostojevskin ja jo ennen murrosikää. Sinänsä onkin sopivaa, että tutkimuskysymys rakentuu Mihail Bahtinin romaaniteorian ympärille. Mäkelä-Marttinen pyrkii genrevaihtelun kautta tarkastelemaan Mukan teosten maailmankuvaa: ”ihmisen ja luonnon, miehen ja naisen, yhteiskunnan, historian ja uskonnon” suhteita (s. 13). Poikkeuksellisen laajas- sa teoriakartoituksessa keskeisiksi käsitteiksi nostetaan Mihail Bahtinilta tutut dialogisuus, kronotooppi ja heteroglossia. Viimeisin on tosin työväline, jonka Mäkelä-Marttinen unohtaa kokonaan teorialukuun. Näiden käsitteiden rinnalle nostetaan myös Sigmund Freudin melankolia ja Michel André Bernsteinin

ressentimentti, jolla viitataan tuskallisten muistojen ja menneisyydessä tapahtuneiden loukkausten vangiksi jäämiseen. Esimerkiksi ressentimentistä tutkija nostaa Dostojevskin kellariloukkolaisen, ja erityisen hyvin tällaisen antisankarin viitta sopii – kuten hän myöhemmin osoittaa – *Kyyhkyn ja unikon* (1970) Pieti Kolströmin harteille.

Mukan esikoisteoksen *Maa on syntinen laulu* (1964) laaja analyysi on väitöskirjan vaikuttavimpia osioita. Kenties vähempikin perusteellisuus olisi riittänyt, mutta teosta käsittelevässä luvussa Mäkelä-Marttinen piirtää tarkasti Mukan tuotannon perusviivoja. Keskeisiksi rakenteellisiksi aineksiksi nostetaan subliimin ja groteskin ilmaisun vuoropuhelu ja erilaiset kynnyksen kronotoopit, joiden muunnelmia voi jäljittää myös Mukan myöhäisemmästä tuotannosta. Juuri erilaiset välitilojen kronotoopit valaisevat Mukan näennäisen dualistista maailmankuvaa, joka perustuu eräänlaiselle vastakohtaisuuksien yhdenaikaisuudelle. Huolimatta pienistä rönsyistään lähes satasivuinen luku luo hyvän pohjan Mukan muiden teosten tulkinnolle, joista varsinkin ”Tabun” (1965) oivaltava lähiluku ansaitsee kiitosta.

Sen sijaan keskeiseksi ongelmaksi tutkimuksessa nousee se, että Mäkelä-Marttisen käyttämä teoria ohjaa monia tulkintoja arveluttavan kauaksi varsinaisesta lähdeaineistosta. Mukan tekstit pakotetaan toisinaan ikään kuin oppikirjaesimerkeiksi erilaisten teoreetikoiden lausumista ja väitteistä. Erityisesti psykoanalyttinen

teoria yllyttää tutkijaa ajoittain suoranaiseen ylitulkintaan. Esimerkiksi *Syntisen laulun* päähenkilön, Martan, seksuaalisen heräämisen ja uteliaisuuden tulkitseminen freudilaisen ahdistusneuroosin kautta jopa hysteeriseksi herättää lukijassa – ainakin minussa – epäilyksiä. Hivenen rohkealta vaikuttaa myös Martan rinnastaminen balladien vampyyreihin sekä väite siitä, että hänen muutoksensa ”perverssiksi (...) nielijättäreksi herättää kauhua ja inhoa” (s. 160–161) – voisin ainakin kysyä: kenessä?

Etenkin romaanin *Ja kesän heinä kuolee* (1968) analyysissa teorian pauhu peittää alleen Mukan tekstin äänet, puhumattakaan tutkijan omasta äänestä. Rärkeimmillään suorat lainaukset René Girardilta liimataan analyysiin ikään kuin Girard itse tulkitseisi Mukan teosta (s. 318–319). Myös psykoanalyttinen tulkinta *Kesän heinän* päähenkilön äitisuhteesta herättää kysymyksiä: kuinka paljon voimme selittää henkilöhaamon toimintaa ja mielenmaisemaa sellaisen suhteen perusteella, jota kohdetekstissä ei juurikaan kuvata? Olkoonkin, että äidin poissaolo voi olla paljon puhuvaa, mutta Mäkelä-Marttisen tulkinta repeytyy irti Mukan romaanista.

Vaikka Mukkaa kutsuttiin vielä 1960-luvulla Suomen rivoimmaksi kirjailijaksi, tulkintojen hetkittäin hieman moralistinen sävy yllättää. Muun muassa kuvaus *Kesän heinän* päähenkilöstä naristina, jolle ei ole tärkeää ”naisten seksuaalinen tyydyttäminen tai (...) naisen sieluun tutustuminen, vastavuoroinen,

henkinen rakastaminen” kuulostaa jo paheksuvalta (s. 292). Tämä puolestaan johtaa tulkintaan siitä, että päähenkilön rakastetun luona öisin vieraileva kiitolinjakuski täyttää naisen ”sielulliset tarpeet” (s. 293) – vaikka itse asiassa kyseessä lienee varsin lihallinen suhde. Niin tai näin, ainakin läpi tutkimuksen toistuva luonnehdinta Mukan seksuaalikuvauksista ”pornografisina” vaatisi tarkempaa erittelyä: Mitä tällä käsitteellä lopulta tarkoitetaan? Objektivoivaa seksuaalikuvausta vai jopa ylevän korkeakirjallisuuden alhaista vastakohtaa? Samoin esimerkiksi vertaus Mukasta Markiisi de Saden aloittaman työn jatkajana kaipaa vahvempaa argumentointia kuin Timo Airaksisen moneen taiteilijaan sopiva luonnehdinta de Sadesta alitajunnan paljastajana. Mäkelä-Marttisen mukaan näiden kirjailijoiden teokset paljastavat yhteiskuntansa kipupisteitä, mutta kertomatta valitettavasti jää miten ja mitä.

Toisin kuin psykoanalyysi, Bahtinin teorit palvelevat Mukan tekstien tulkintaa Mäkelä-Marttisen käsittelyssä erittäin hyvin. Muutama huomio on kuitenkin esitettävä: *Maa on syntinen laulu* istuu kauniisti ja vaivattomasti Bahtinin romaaniteoriaan, mutta kronotooppien yhteydessä olisi voinut suoremmin pohdita Bahtinin teorioiden aika- ja aineistosisonnaisuutta. Miten Bahtinin Dostojevski- ja Rabelais-tutkimukset soveltuvat esimerkiksi sellaisiin 1960-luvun kollaasiromaneihin kuin *Täältä jostakin* (1965) tai *Ja kesän heinä kuolee?* Kuten Bahtinin Rabelais-tutkimus, Mäkelä-Marttisenkin

työ kärsii toisteisuudesta: Dostojevski ja ”redusoitunut karnevaalinauru” kummittelevat tautologisesti miltei jokaisen teosanalyysin taustalla. Suurempi ongelma piilee kuitenkin siinä, että samalla Mukan tuotannon yhteydet suomalaiseen kirjallisuuteen ja aikakauteensa jäävät täysin vetämättä.

Olen maa johon tahdot on pioneerityö, joka kunnianhimoisesti kääntää maata muille lukijoille ja tulkitsijoille. Monia Mäkelä-Marttisen tulkintoja voi tietenkin kyseenalaistaa, mutta se on osoitus myös siitä, että Mukan tuotannossa lyö yhä voimakas pulssi eikä se vielä kukaan antaudu helposti tulkinnoille. Mäkelä-Marttisen väitöskirja on monin osin toimiva kokonaisuus Timo K. Mukan tuotannosta, ja se tarjoaakin Mukka-tutkimukselle yli 400-sivua paksun pohjan.

Toni Lahtinen

60-luvun ankkalammikon laajaa ja yksityiskohtaista perkausta

Trygve Söderling: *Drag på parnassen, del I: Medelklass med mänskligt ansikte*. Helsingfors: Nordica. 2008. 233 s. & *del II: Modernistdebatten*. Helsingfors: Nordica. 2008. 242 s.

Väitöskirjansa alussa Trygve Söderling pohtii, millaisia reunaehtoja rakentuu 60-luvun kirjallisuuden tutkimiseen. Vuosikymmenestä kun on – Söderlingin sanoin – tullut ”myytti, embleemi ja legenda”. Mittavaa läpileikkausta ajan kirjallisesta kentästä ei ole aikoihin ilmestynyt, joten rohkeuden ja laajalti kiinnostavan aiheen puutteesta tutkimusta ei ainakaan voi syyttää.

Kaksiniteisen väitöskirjan I osassa tarkemman analyysin kohteena on neljä aikalaisromaania: Marianne Alopeuksen *Mörkrets kärna*, Christer Kihlmanin *Se upp Salige!*, Jarl Sjöblomin *Kärret* ja Ulla-Lena Lundbergin *En berättelse om gränser*. Söderling kysyy, miten teokset kiinnittyvät aikaansa, ottavat osaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin debatteihin ja miten ne voidaan nykyperspektiivistä lukea uudelleen. II osa pureutuu puolestaan ns. suomenruotsalaisen lyriikan modernis/mi/(ti)debattiin vuodelta 1965, joka on yhtä aikaa keskustelua kirjallisuuden muodoista, tyyleistä kuin ”habituksistaakin”.

Söderling liikkuu laajassa rekisterissä. Yhtäältä hän tarkastelee kohdeteoksia tunteiden, vallan ja paikan teemojen

lävitse, toisaalta hän syventyy kirjalliseen elämään ja suomenruotsalaisen lyriikan modernismin esteettisiin linjauksiin vertailukohtanaan 1920- ja 60-luvun kontekstit, joskin pääpaino on tanakasti jälkimmäisessä. ”Drag på parnassen” viittaa yleisesti ajan kirjallisen ilmaston ristivetoihin, mutta erityisesti sen merkitys avautuu kirjoittelusta, jota käytiin 60-luvun radikaalirunoilijoiden 20-luvun ”modernismin ruumiiksi” nimeämän Rabbe Enckellin ja Claes Anderssonin välillä. Kun Enckell Anderssonille kohdistamassaan runossa kyseli, mitä tällä on (annettavanaan) Parnassos-vuorella, antoi Andersson tekstuuriltaan vuoren muotoisessa runossaan vastauksensa: ”täällä vetää” (”här drar”).

Tutkimus johdattaa lukijan alueelle, jolla ”uusi radikalismi” sai sytykkeensä paitsi yleisemmästä sukupuolten ja seksuaalisuuden normien hölytymisestä myös kansainvälisestä kehityksestä, kuten kolonialismin kritiikistä, kansalaisyhteiskuntaläpistä ja feminismien toisesta aallosta. Näkyvin – ja tyypillisin – kapinoinnin muoto oli kuitenkin perinteisen porvarillisuuden horjutus, jota niin tutkimuksen pääkäsitteeksi kuin läpäiseväksi teemaksi nouseva *keskiluokan radikalismi* osuvasti havainnollistaa. Käsitteen Söderling on johtanut Victor Svanbergin tutkimuksesta (1943), jossa tarkasteltiin 1800-luvun alun ruotsalaista kirjallisuutta *keskiluokan realismin* käsitteen läpi: käsitteillä on kuitenkin täysin eri merkitykset.

Vaikka keskiluokan asema oli vahvistunut Suomessa jo II maailmansodan

kynnyksellä, Söderlingin argumentti siitä, että 60-luku synnytti arvoiltaan aiempaa heterogeenisemmän keskiluokan, on kirjallisuuden kentillä uskottava. Ajan kontekstia Söderling lähestyy mm. bahtinilaisena kronotooppina, josta edelleen avautuu topoksia mm. sodan kronotooppiin, kuten Algerian sodan kriittiseen kuvaukseen Alopeuksen romaanissa. Vastaavasti McLuhanilaisista ajatuksista johdettu globaalien kylän kronotooppi havainnollistaa etenkin Kihlmanin ja Lundbergin teoksissa provinssin ja ”suuren maailman” vastakkainasettelua.

Söderling osoittaa ajan kirjallisuusvaikuttajien ja kohdekirjailijoiden monisäikeiset taustat ja sukupolvierot, esimerkiksi jo 40-luvulla debytoineen Alopeuksen (s.1918) ja Lundbergin (s.1947) välillä. Keskiluokan radikalismien näkökulmasta on merkityksellistä, että kirjailijat sisäistävät vasemmistolaisen maailmankuvan, mutta eivät taustoiltaan lukeudu perinteisiin vasemmistolaisiin saati vaikuta – ainakaan vielä – poliittikoina. Tutkimuskohteet ovat valikoituneet edustavuuden periaatteella, mutta tekijä myöntää valinnanvaikeuden: esimerkiksi lyriikka ja draama sivuuttuvat I osassa tarkastelusta osin siksi, että suomenruotsalaisella puolella kirjalliset provokaatiot ilmenivät ensin proosassa. Niin ikään proosateoksia oli helpompi lähestyä ”suorina aikalaiskuvauksina”.

Tutkimus etenee oppikirjamaisen jäsentyneesti. Selkeät ja tiheät välitsikoinnit, ytimekkäät kappaleet ja terävät kysymykset kielivät tekijän vankasta

toimittajantaustasta. Lukijaystävällinen rakenne juonireferaatteineen ja ydinasialuetteloineen auttavat kahlaamaan läpi 500-sivuisen järkäleen, jonka omalaatuinen, kaksijakoinen muoto uhkaa kuitenkin detaljien vyöryssä kadottaa punaisen lankansa. Voi kysyä, olisiko väitöskirjaksi kernaasti riittänyt yksi nide ja toinen olisi julkaistu omana tutkimuksestaan. Ratkaisun relevanttius tutkimuskysymyksen yhtenäisyyden kannalta herättää epäilyksiä: ikään kuin tutkijaa olisi ajanut eteenpäin tyhjentävän vastauksen vimma.

Luennoissaan tekijä risteyttää kohteensa tavalla, joka pitkälti tekee oikeutusta teoksille ja osoittaa taitonsa niiden yhtymäkohtien havainnoijana. Lähestymistapa ei kuitenkaan ole omiaan yksityiskohtaiseen lähilukuun – tosin siihen Söderling ei oikeastaan pyrikään. Aikalaisdokumenttien kartoituksessa tutkija on tehnyt suuren pohjatyön, ja lisäksi hän kykenee nostamaan usein pikkupiirteisiin hajoavaa reseptiota laajalle diskurssianalyttiselle tasolle. Perusteellinen ja huolellinen empiria on tutkimuksen painavinta antia teorian jäädessä vähemmälle: taustahahmoina vaikuttavien Foucault’n, Bordieun, Bahtinin ja Habermasin ydinajatuksukset ovat eneminkin argumentin sitomisen välineitä kuin edelleenkehittelyn kohteita.

Kun pyrkimyksenä on kokonaisuutena, moni erityinen kysymyksenasettelu, kuten naisnäkökulma, jää yksittäisiksi huomioiksi, vaikka tekijä sen merkittäväksi juonteeksi nostaakin. Tutkimus ra-

jautuu pitkälti suomenruotsalaiseen kehukseen, jopa lähdemateriaalin tasolla, mikä kenties osoittaa työn kohdistamista laajemmalle pohjoismaiselle lukijakunnalle. Modernismidebatin kansainvälisen luonteen kartoitus jää sivuteemaksi, vaikka osallistuvan, kommunikoivan ja demokraattisen runon kannattajat eli FBT-ryhmä, sen ”vastustajat” (Enckell, Carpelan) ja modernismin uutta käsitteellistämistä vaatinut Johannes Salmi kommentaareineen tähän viittaavatkin. Modernismidebatin tarkastelu ensin argumenttien, sitten henkilösiteiden ja lopuksi Bordieun kenttäteorian tasoilla on osoitus tekijän kyvystä avata keskustelusta uusia kehyksiä, mutta osittain se myös hämärtää kokoavan johtopäätöksen hahmotusta.

Söderlingin merkittävä väitös muistuttaa historiallisen kontekstualisoinnin tärkeydestä: kirjallisuuskeskustelut eivät yksin tyhjene teorian yläilmoissa vaan löytäessään yhteyden monisäikeiseen kulttuuritodellisuuteen.

Mikko Carlson

1900-luvun kirjallisuutemme metakirjallisia kerrostumia

Metaliterary Layers in Finnish Literature. Toim. Samuli Hägg, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. 2008. Helsinki: Finnish Literature Society. s. 208.

Metaliterary Layers in Finnish Literature haastaa yleisen käsityksen siitä, että kirjallisuutemme traditio edustaisi pääasiassa mimeettistä, ”ensimmäisen asteen” kulttuuria ilman metafiktiivisyyttä. Antologia pyrkii ja onnistuuakin osoittamaan tämän käsityksen liian yksioikoiseksi. Vaikka pyrkimys konkretisoituu vasta 2000-luvulla, kun metafiktio-innostus muualla maailmassa on jo ajat sitten laantunut, se on uutena avauksena tervetullut – muillekin kuin kansainvälisille lukijoille, joille tämä SKS:n *Studia Fennica Litteraria* -sarja on ensisijaisesti suunnattu. Tuoreesta avauksesta on kiittäminen antologian toimittajia Samuli Häggä, Erkki Sevästä ja Risto Turusta sekä tietysti sen kirjoittajia, joita on kaikkiaan yksitoista.

Teoksen otsikko lupaa paljon: se herättää odotuksen niin diakronisesta kuin synkronisestakin laaja-alaisuudesta. Odotus täyttyy sikäli, että mukana on useita kirjallisia lajeja; (aikuisten) romaanien lisäksi tarkastellaan proosarunoutta, nuorten aikuisten fiktiota, lastenkirjallisuutta ja viihdekirjallisuutta. Diakroninen ulottuvuus jää kuitenkin suppeahkoksi, sillä käsittelyssä on lähinnä sodanjälkeinen ja kaikista eniten viimeaikainen kotimainen kirjallisuus, vaikka antologian nimen-

omainen tarkoitus on avartaa metatasojen tarkastelun kenttää. Ja vaikka toimittajat jo esipuheessaan tarkentavat painotuksen sodanjälkeiseen aikaan, saisi tarkennus näkyä jo teoksen nimessä.

Kaikkiaan teoksessa on Seväsen kirjoittaman johdannon lisäksi kolme osaa. Näistä ensimmäinen kartoittaa meta-kirjallisten tasojen (tai kerrostumien) yleisiä kehityslinjoja 1940-luvulta nykypäiviin. Toinen osa keskittyy teosanalyysiin. Ajallisesti liikutaan 1960-luvulta 2000-luvulle. Kolmas osa koostuu ”erityistapauksista” eli usein marginaaliin jääneiden lajien ja niiden metatasojen tarkastelusta.

Seväsen johdanto jättää teoksen artikkelit esittelemättä, mutta toimii hyvänä taustoituksena metafiktio-aiheeseen, sen keskeisimpään teoriaan ja kotimaisiin tutkimuksiin. Sevänen osallistuu teoretisointiin itsekin ja tekee kolmijaon itse-reflektiiviseen, intertekstuaaliseen ja yleiseen metafiktiivisyyteen. Hän tähdentää myös, että metafiktiivisyys ei välttämättä merkitse realismin vastaisuutta. Todisteeksi tästä hän nostaa esiin Linnan suurteokset *Tuntematon sotilas* ja *Täällä Pohjantähden alla*, jotka sisältävät meta-kirjallisia ulottuvuuksia. Näihin viitataan kuitenkin, ikävä kyllä, vain johdannossa. Olisin mieluummin lukenut aiheesta kokonaisen artikkelin.

Teoksen ensimmäisessä osassa Juhani Niemi käsittelee itsereflektiivisyyttä suomalaisessa proosassa 1940-luvulta 1960-luvulle. Keskiössä ovat lähinnä modernistit (esim. Korpela, Meri,

Haavikko), joiden teosten itsereflektiivisyys tavallaan jo enteilee postmodernismia. Kaisa Kurikka puolestaan analysoi aikalaisproosamme metafiktiivisiä trendejä, joita on ainakin kolme: historio-grafinen metafiktio, autofiktio ja intertekstuaalinen uudelleenkirjoitus. Kurikan artikkeli sisältää oivaltavia artikulaatioita ja on mielestäni tekstinä yksi teoksen onnistuneimmista.

Teoksen toisessa osassa Elina Arminen tarkastelee esteettisen ja psykologisen refleksiivisyyden yhteenkietoutumista Timo K. Mukan romaanissa *Laulu Sipirjan lapsista* (1966). Risto Turunen puolestaan porautuu Hannu Salaman lajimääreitä kaihtavaan *Finlandia-sarjaan* (1976–1983). Hän näkee jatkumon teoksen terrorismi-teeman ja rakenteen välillä. Paitsi että teos – tai pikemminkin *teksti* – viittaa todelliseen maailmaan ja kommentoi nykyäänkin ajankohtaista globaalia terrorismia, terrorisoi se myös rakenteellaan. Sorron alla ovat realistisen romaanin perinne ja mimeettisen yhtenäisyyden konventiot.

Toisen osan jälkipuolella Samuli Hägg ja Mika Hallila siirtävät huomion postmodernistisiin teoksiin. Hägg pui Antero Viinikaisen teoksia metafiktiivisinä peleinä Marie-Laure Ryanin teorioiden valossa. Metafiktioita runsaasti ruotineen Hallilan anti taas jää harmittavan vähäiseksi. Hänen artikkelinsa on ilmestynyt suomeksi jo vuonna 2001 ja käsittelee Juha K. Tapion romaania *Frankensteinin muistikirja* (1996). Hallila seurailee tässä postmodernistisia, yksinomaan tekstuaa-

lisiä piirteitä tunnistavia metafiktio-näkemysiksi eikä tarjoa mitään uutta.

Teoksen kolmannessa osassa Outi Oja luo katseen viime aikoina suosittuun proosarunouteen ja esittelee sille ominaisia metakirjallisia piirteitä. Lajia tunteenkin saa aiheesta hyvän yleiskuvan. Kaisu Rättyä puolestaan käsittelee metafiktiivisyyttä 1980- ja 1990-luvun nuorten aikuisten fiktiossa. Myös Merja Sagulin nostaa esiin kiinnostavan aiheen, metanarratiivisuuden suomalaisissa *Robinson Crusoe* -adaptaatioissa. Kristina Malmio sen sijaan keskittyy 1910- ja 1920-luvun populaarikirjallisuuteen. Hän esittää väitöskirjaansa (2005) nojaten tulkintoja ei pelkästään siitä, millaisia itserefleksiivisiä, parodisia ja ironisia piirteitä näissä sekä ruotsinnettä suomenkielisissä teoksissa on, vaan myös siitä, mistä ne juontuvat. Malmion artikkeli joutuu teoksessa kuitenkin yksin edustamaan varhaisemman kirjallisuutemme tutkimusta. Sagulininkin aineistoon kuuluu kyllä pari vanhempaa teosta (vuosilta 1889 ja 1911), mutta pääpaino on viime vuosikymmenten *Crusoe*-mukaelmissa.

Viimeisen sanan teoksessa saa Hallila, joka pääsee näin esittämään myös joitakin nykyisiä ajatuksiaan. Hän rohkaisee jatkotutkimuksiin ja metafiktion edelleen-teoretisointiin. Tähän rohkaisuun voin yhtyä. Ehdotankin teokselle toista osaa, jossa keskityttäisiin vanhemman kirjallisuutemme metakirjallisiin kerrostumiin. Toki mukaan voisi ujuttaa myös tulkintoja nykykirjallisuudesta, jos

ne onnistuttaisiin vieläkin selvemmin irrrottamaan postmodernismin teorioista ja asettamaan tuoreisiin asiayhteyksiin – kysymällä ei vain *mitä* ja *miten* vaan myös *miksi*? Näinhän osa jo tämän antologian kirjoittajista ansiokkaasti teki.

Milla Peltonen

Sovjetfantasyn insmuggla- de kritik

Salminen, Jenni-Liisa: *Fantastic in Form, Ambiguous in Content: Secondary Worlds in Soviet Children's Fantasy Fiction*. Annales Universitatis Turkuensis, Turun yliopisto, 2009, 212 s.

Barnlitteraturforskningen är inne i en differentieringsfas och erbjuder specialiserade perspektiv på ett barnlitterärt material. I dagsläget dominerar forskningsfältet av studier av angloamerikansk barnlitteratur. Därför är det synnerligen välkommet med en engelskspråkig studie som granskar Sovjettidens barnbok i ett jämförande perspektiv. Jenniliisa Salminen, tidigare verksam inom Åbo Akademis barnlitteraturforskningenshet Chilpa (Children's Literature Pure and Applied), fokuserar i sin avhandling inom rysk litteratur, *Fantastic in Form. Ambiguous in Content*, på Sovjet-erans utbud av fantasyböcker. Sovjettiden, 1922-1991, förknippas med en socialrealistisk censurbelagd litteratur

som i första hand används som disciplineringsmedel. Salminen har studerat ett stort material, 36 ungdomsromaner med klassikerstatus baserat på tillgängliga ryska klassiker som exempelvis Yuri Oleshas *Tre feta män*, Aleksei Tolstoys *Buratino* och Vitalij Gubarevs *De förvridna speglarnas land*.

Salminen utreder förtjänstfullt hur den sovjetiska fantasyberättelsen för barn förhåller sig till angloamerikanska mönster. Det riktigt intressanta i avhandlingen är hur ideologikritik smugglats in genom den skenbart ofarliga barnlitteraturen. Detta exemplifierar Salminen utmärkt i de avslutande kapitlen. Hon använder sig ledigt både av rysk och av internationell barnlitteraturforskning, även om några hänvisningar fattas. Salminen visar hur Sovjetfantasy även används bortom det uppenbara och dominerande propagandasyftet och blottar på så sätt inbakad maktkritik. Bortom fladdrande pionjärscarfar, kampsånger och revolutionärt bildspråk – den typiska sovjetrekvisitant – finns alternativa berättelser. Med sin avhandling visar Salminen hur fantasy synliggör propagandans mekanismer. Avhandlingens titel alluderar på en socialrealistisk slogan ”realistisk form, socialistiskt innehåll” men för Sovjetidens fantasyroman väljer Salminen mottot ”fantastisk till formen, tvetydig till innehållet”. Hela kategorin kan betraktas som en enda stor time-out från socialrealismens krav. För att fly censuren valde många författare barnlitteraturen. I stort stöder fantasy den rådande Sovjet-

ideologin, men alternativa tolkningsmöjligheter finns, vare sig de är planerade eller inte.

Sovjetfantasy realiseras inom en socialrealistisk ram, men har sina rötter i romantikens hoffmanska tradition samt i rysk folksaga. Salminen visar att genren är både mytologiskt och ideologiskt mångsidig. Hon förhåller sig problematiserande till sina iakttagelser, vilket gör argumentationen trovärdig. Återberättade västklassiker – *The Wizard of Oz*, *Pinocchio*, *Peter Pan* – har omformats enligt de socialrealistiska konventionerna där propagandans del är betydande. Förklaringen till att fantasyberättelsen frodas även under Sovjettiden är dess ursprung i folksaga och romantik samt ett påfallande Pusjkininflytande. Socialrealismens drag återfinns i fantasyberättelsen i form av propaganda, positiva hjältar och fullkomliga barn som har internaliserat socialistiska ideal.

Genom att belysa användningen av aeosopiskt språk, det vill säga att spela med distanseringseffekter och dolda budskap bakom en formelaktig form som allegori för att kringgå censuren, visar Salminen hur speglings- och transformeringseffekter används. De skapar nämligen en frigörande, subversiv effekt som i själva verket fostrar beredskap att identifiera propaganda.

Särskilt givande är resonemangen om relationen mellan generationerna. Här kommer det jämförande perspektivet till sin rätt. En av paradoxerna i materialet är tendensen att inte utmana vuxenauktori-

tet trots den rådande synen på den yngre generationen som en förfina variant. Försök att ge barn makt undermineras av att barnet innehar en vuxenroll i texten. I det här sammanhanget diskuteras exempelvis skäggets roll. Peter den Store försökte i sin europeiseringsiver förbjuda långa skägg. I Sovjettidens fantasy förekommer skäggen som ett ifrågasättande av vuxenhet. Salminen påpekar även att fokuseringen på den positiva hjälten omöjliggör standardskildringar av i väst typiska rackarungar. Problemet med den positiva hjälten och det perfekta barnet löses genom att man inför en dubbelgångargestalt som det kan gå sämre för. Konventionen att bipersoner kan drabbas hårdare är en vanlig distanseringseffekt i barnlitteratur. Ungdomen betraktas allmänt som en metafor för samhällsförändring. I Sovjetfantasy skildras ofta en individ som assimileras i ett kollektiv där arbetets vikt betonas i formandet av modellmedborgare med stark auktoritetstilltro. Trots det breda tidsperspektivet urskiljer Salminen inte förändringar över tid.

Avhandlingen är berättande till sin karaktär, med relativt få textcitat. Framställningen tyngs därmed av en detaljerad genomgång där de rikliga exemplen skymmer de större tankegångarna som är verkligt intressanta. Särskilt den inledande redogörelsen för typen av sekundärvärld i Sovjetfantasy blir i denna strukturering långgrandig. Det metodiska tillvägagångssättet är strukturalistiskt med stöd i narratologi och samhällskritik,

vilket utmynnar i en kontrastiv tematisk analys. Dispositionen är detaljerad och redig men även strukturalistisk till sin uppbyggnad och kunde ha mjukats upp med en mindre mekanisk framfart. Fantasy är inget lättkategoriserbart material. Dess relation till verkligheten återkommer fantasyforskningen ständigt till, vilket leder till att många böcker kunde ha organiserats under flera kategorier i utredningen om sekundärvärldar.

Socialrealismens instrumentella syn på litteraturen som i första hand påverkningssmedel fungerar som propaganda, vilket för fram bilden av den positiva hjälten som den typiska barngestalten. Trots Sovjettidens isolation passar fantasyberättelsens sekundärvärldar underligt väl in i västerländska modeller. Likheter och särdrag i relation till den västerländska fantasytraditionen diskuteras genomgående i detta självständiga bidrag till fantasyforskningen, där orsakssammanhagen i sovjetideologins inverkan på genren reds ut.

Mia Österlund

Rikos ja aikalaisdiagnosi

Voitto Ruohonen: *Kadun varjoisalla puolella. Rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen dialogeja.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2008. 257 s.

Andrew Nestingen: *Crime and Fantasy in Scandinavia. Fiction, Film and Social Change.* University of Washington Press, Seattle and London, Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2008. 326 s.

Aikalaisdiagnosi pyrkii sanomaan jotakin merkittävää omasta ajastaan ja sen ihmisistä. Kirjallisuudentutkija Voitto Ruohonen näkee teoksessaan *Kadun varjoisalla puolella* viimeisen parinkymmenen vuoden aikana ilmestyneen pohjoismaisen rikoskirjallisuuden korostavan voimakkaasti yhteiskunnallista aspektia. Modernit rikosromaanit haastavat lukijan niin käsittelemillään teemoilla kuin rakenteellaan, mikä asettaa lukijan jatkuvasti uusiin positioihin.

Andrew Nestingenin laaja tutkimus *Crime and Fantasy in Scandinavia* on puolestaan Ruohosen esittelemää aikalaisdiagnosia tutkimuksen muodossa. Nestingen esittää, että populaarikulttuuri on se paikka, jossa tällä hetkellä luodaan ja keskustellaan, mutta myös haastetaan valtioiden omakuvat. Pohjoismaissa tuotetut populaarit elokuvat ja kirjat esittävät uuden, kirjavamman näkemyksen pohjoismaisesta hyvinvointi-

valtiosta, eivätkä enää pyri vahvistamaan valtioiden jo olemassa olevia identiteettejä. Päinvastoin, populaarikulttuuri on muuttunut merkittäväksi moraalisen ja poliittisen kritiikin esittäjäksi ja siinä neuvotellaan kansan, yksilön ja valtion keskinäisistä suhteista. Hierarkkinen jako korkean ja matalan välillä on heikentynyt ja nykyään populaarikulttuuri tarjoaa enemmän kuin koskaan kiinnostavaa materiaalia ajan arvoista ja niiden muutoksista kiinnostuneille analyysoijille.

Voitto Ruohosen uusi teos liikkuu osittain samoilla linjoilla kuin hänen vuonna 2005 ilmestynyt väitöskirjansa eli sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen ja rikoskirjallisuuden dialogissa. Uuden teoksen luvut perustuvat luentoihin tai esitelmiin ja se selittää miksi käsitellyt aihepiirit eivät täysin nivelly yhteen ja eri osat yhteen vetävä loppulukukin puuttuu. Tekijä korostaa teoksen läpi kantavana teemana rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen välisiä dialogeja. Teoksensa ensimmäisessä osassa Voitto Ruohonen esittelee selkeästi aikalaisdiagnosin historiaa ja tyyppejä yhteiskuntatutkimuksessa ja kytkee mukaan esimerkkejä kaunokirjallisuudesta. Toisen osan aiheena ovat kulttuurin legitiimisyys ja kirjallisuussosiologian haasteet eli mikä on hyvää makua ja hyvää kulttuuria. Kuka tai mikä ryhmä määrittää näitä? Ruohonen lähestyy aihetta kahden näkökulman kautta esitellen Pierre Bourdieun ja Bernard Lahiren teorioita. Näiden avulla hän pääsee käsittelemään kysymyksiä korkean ja matalan

välisestä jatkumosta, ja siitä miten nykyään kulttuurituotteiden sijainti tässä jatkumossa ei ole pysyvää, vaan lajien tai ilmiöiden arvostuksessa tapahtuu muutoksia.

Itse rikoskirjallisuutta Ruohonen tutkailee pahan ongelman kautta, vertailemalla suomalaista ja ruotsalaista rikoskirjallisuutta sekä tarkastelemalla kirjan viimeisessä osassa rikoskirjallisuuden ja kaupunkisosiologian välisiä yhteyksiä. Hän aloittaa luomalla katsauksen 1980-luvun kotimaiseen proosaan ja sen pahuuden kuvauksiin sekä siihen, miten näitä on analysoitu tutkimuksessa. Rikoskirjallisuuden puolella pahuutta analysoidaan muun muassa kovaksi keitetyn rikosromaanin kollektiivisenä ilmiönä tai ambivalenttina jalon rosvon hahmona, josta hyväksi esimerkiksi löytyy Harri Nykäsen luoma ja televisios-ta tuttu roisto Raid. Pahuuden ongelmaa Ruohonen käsittelee myös Matti Yrjänä Joensuun tuotannossa.

Ruohosen tutkimus kommentoi ja käsittelee muitakin kirjallisuuden lajeja kuin rikoskirjallisuutta ja ottaa esimerkiksi myös muualta kulttuurin kentältä kuin kirjallisuudesta. Tutkimusote on lähinnä kirjoja ja ilmiöitä esittelevä. Analyttiset kommentit ovat lyhyitä ja kiinnostavien aiheiden ja havaintojen takia analyttisempää otetta jää kaipaamaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Ruohosen tutkimus tarjoais antoisaa ja ajatuksia herättävää luettavaa. Tosin Matti Yrjänä Joensuulla on turhankin korostunut merkitys, tarjoaahan kotimai-

nen rikoskirjallisuus muutakin kiinnostavaa tutkittavaa. Onneksi Nestingenin tutkimus käsittelee osittain suomalaista rikoskirjallisuutta ja laajentaa näin kuvaa siitä, mistä eri näkökulmista sitä voi tarkastella.

Andrew Nestingenin tutkimuksen tavoite on kehittää malli, jonka avulla olisi mahdollista analysoida populaarikulttuuria ja kulttuurin politiikkaa pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa uusliberalismin aikakaudella. Teos alkaakin teoreettisen kehikon esittelyllä. Nestingen käyttää sellaisia teoreetikkoja kuin Michael Warner, Nancy Fraser, Cornelius Castoriadis, Charles Taylor ja Ernesto Laclau perustellakseen ja teoretisoidakseen ajatuksensa populaarikulttuurin merkityksestä ja toiminnasta 2000-luvulla. Sen jälkeen Nestingenin tarkastelee Ruohosen tutkimuksen tavoin erilaisia kulttuurituotteita; pääasiassa elokuvia ja kaunokirjallisuutta.

Kaksi lukua on omistettu elokuville. Ensimmäinen niistä esittelee pohjoismaisen elokuvahybridin, jossa taide-elokuva yhdistyy populaariin genre-elokuvaan. Nestingen käyttää tästä yhdistelmästä käsitettä *medium-concept cinema* (keski-kaupallinen elokuva). Näissä elokuvissa Hollywoodin antaman mallin mukaisen sankarin avulla käsitellään yksilöllisyyden ja henkilökohtaisten ratkaisujen suhdetta monimutkaisiin sosioekonomisiin ja moraalisiin ongelmiin. Ohjaajat ovat omaksuneet taide-elokuvan keinot, mutta hylkäävät taide-elokuvan tavan kertoa tarinaa nojaten mieluummin populaarien

genre-elokuvien tunnistettavaan tyyliin ja markkinointistrategioihin. Toisessa elokuvalla omistetussa luvussa käsitellään melodraamaa, josta tuli 1990-luvulla ohjaajien suosima laji Pohjoismaissa. Ikiaikainen tarina viattomuudesta ja sen menetyksestä tarjoaa hyvän kehyksen käsitellä heikentyneen tasa-arvon ongelmaan muun muassa Lucas Moodysonin, Reza Bagherin tai Aki Kaurismäen elokuvissa. Vaatimuksen melodraama eli *melodrama of demand*, kuten Nestingen tätä muotoa kutsuu, puolustaa yhteisöllisyyden henkeä vaatimalla selitystä siihen, miksi tasa-arvosta on Pohjoismaissa luovuttu järjestelmää kannattelevana periaatteena.

Suomalaista lukijaa kiinnostavat analyysit Johanna Sinisaloon novelleista sekä romaaneista *Sankarit* ja *Ennen päivänlaskua ei voi* ja Leena Lehtolaisen Maria Kallio -sarjasta. Sinisalo käyttää teoksissaan rikkaasti populaarikulttuurin, tietteiskirjallisuuden ja fantasian kuvastoa, jonka avulla hän kyseenalaistaa valtiollisen identiteetin homogeenisyyden ja asettaa uuteen valoon esimerkiksi kotimaisen kirjallisuuden kanonisoidut teokset. Nestingen näkee, että Sinisalo pyrkii kuvaamaan uudenlaisia identiteettejä. Hänen teoksissaan heikennetään niitä kulttuurisia rakenteita, jotka ovat heijastaneet valtiota sekä yhtenäisen kansan kuvausta Suomessa, ja niissä vaaditaan moninaisuuden tunnustamista globalisaation aikakaudella.

Leena Lehtolaisen Maria Kallio -sarjassa keskeistä on yhteisön ja yksilön

suhde ja sukupuolten välisen tasa-arvon vaatimus. Yhdistämällä poliisiromaanin muodon ja Kallion omaelämäkerrallisen kerronnan Lehtolainen pystyy kuvaamaan sekä poliisia valtion viranomaisena että yksityistä, intiimiä perhe-elämää. Lehtolainen käyttää poliisiromaanin kyseenalaistamaan suomalaisen yhteiskunnan julkista sektoria, joka on rakentunut maskuliiniseksi. Lehtolaisen käsittelemiä yhteiskunnallisia aiheita ovat muun muassa perheväkivalta ja naisen oikeus omaan ruumiiseensa. Lehtolaisen sarjassa neuvotellaankin Nestingenin mukaan jatkuvasti julkisen ja yksityisen välisestä rajasta.

Yhteistä Kallio-sarjalle ja ruotsalaisen Henning Mankellin Kurt Wallander -sarjoille on tapa, jolla sankarin henkilökohtaisessa elämässä lukuisat erilaiset sosiaaliset konfliktit menevät ristiin ja tulevat näkyviksi. Kumpikin sarja hyödyntää poliisiromaanin lajikonventioita ja muokkaa niitä uudenlaisiksi. Tutkimuksensa viimeisessä luvussa Nestingen analysoi Wallander-sarjaa ja käyttää termiä affekti (*affect*) kuvaamaan sitä avointa ja kulttuurisesti ilmaistua tunnetta, joka on ominainen Wallanderin hahmolle. Wallanderin jatkuva väsymys yhdistyneenä poliittisiin kysymyksiin, joihin ei suoraan anneta vastauksia, saavat lukijan pohtimaan, miten sankari selviää seuraavasta kriisistä. Kun Lehtolainen keskittyy kuvaamaan sankarinsa kautta suomalaisia konflikteja, Mankellia kiinnostaa kansainväliset suhteet. Ruotsalaisen sankarin arkielämä kietoutuu kansainvälisiin ky-

symyksiin siinä määrin, että yksilöiden ja valtioiden erillisuus esitetään mahdollisena tilana. Mankellin versio poliisiromaanista puolustaa sellaista solidaarisuutta, joka samanaikaisesti edistäisi heterogeenistä ja eettistä kiintymystä ja vastustaisi maailmanlaajuisia taloudellista globalisaatiota. Ruohosen tavoin Nestingen esittää, että populaarikulttuurin ja sen osa-alueiden arvostuksissa ja käytössä on tapahtunut muutoksia viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Nestingen teos tarjoaakin erinomaisia välineitä populaarikulttuurin analyysiin.

Paula Arvas